

VOLUM COORDONAT DE
PR. PROF. DR. IOAN CRISTINEL TEȘU
PR. LECT. DR. CEZAR PAUL HÂRLĂOANU

ICOANĂ ȘI MĂRTURISIRE ÎN VIAȚA BISERICII

VOLUM REZULTAT ÎN URMA DESFĂȘURĂRII
SIMPOZIONULUI NAȚIONAL
„ICOANĂ ȘI MĂRTURISIRE ÎN VIAȚA BISERICII”
IAȘI, 23-24 OCTOMBRIE 2017

Tipărit cu binecuvântarea

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
IAȘI, 2021

Cuprins

Cuvânt înainte	7
I. Icoana în viața Bisericii	11
Iconologia patristică a secolului al VIII-lea reflectată în dezbaterile și definiția dogmatică a Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae CHIFĂR</i>	13
Importanța și locul teologiei icoanei în dogmatica ortodoxă <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA</i>	30
Antropologia studită în contextul misionar al icoanei <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Mihai HIMCINSCHI</i>	45
Probleme dogmatice în reprezentarea iconografică a lui Hristos la Origen și Eusebiu de Cezareea <i>Prof. Univ. Dr. Vasile CRISTESCU</i>	59
Învierea lui Hristos: chemare spre iconizare și îndumnezeirea omului <i>Pr. Conf. Univ. Dr. Dan SANDU</i>	76
Teologia icoanei în opera părintelui Dumitru Stăniloae <i>Pr. Lect. Univ. Dr. Mihai BURLACU</i>	102
Imaginea ca vehicul al comunicării glasului aniconic al lui Dumnezeu Erminia textului Deut. 4, 12, în context <i>Pr. Lect. Univ. Dr. Cătălin VATAMANU</i>	119
The Orthodox Icon – Practical and Cultic Aspects Nowadays <i>Pr. Conf. univ. dr. Adrian Lucian DINU</i>	137
Teologia icoanei, reflectată în imnografia Duminicii Ortodoxiei <i>Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian FARCAȘIU</i>	146
Aspecte ale îndumnezeirii persoanei umane reflectate în slujba și în icoana Praznicului Schimbării la Față a Mântuitorului <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel SAVA</i>	174
Icoana Bunei Vestiri – Paradigmă și prototip al hierofaniei hristice eclesiale <i>Diac. Lect. Univ. Dr. Răzvan BRUDIU</i>	194
Icoana Pogorării Sfântului Duh, icoană a împărăției pogorâte <i>Prof. Dr. Mihaela PALADE</i>	211
Textul biblic în reprezentarea iconografică a profeților <i>Pr. Conf. Univ. Dr. Ilie MELNICIUC-PUICĂ</i>	233
O analiză a canonului 82 al Sinodului Trullan. Text și context <i>Pr. Lect. Univ. Dr. Emilian Iustinian ROMAN</i>	271
Prin icoană către restaurarea omului <i>Conf. Univ. Dr. Codrina Laura IONIȚĂ</i>	283
Catedrala „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul” de la Arad. Elemente de istorie, arhitectură și pictură <i>Prof. Univ. Dr. Marcel MUNTEAN</i>	300

Feng shui sau geomanția chineză, de la sălașurile yin, la livingul postmodern <i>Lect. Univ. Dr. Constantin Iulian DAMIAN</i>	324
Surse textuale pentru iconografia Bisericii lipovenești „Adormirea Maicii Domnului” din Iași <i>Conf. Univ. Dr. Marina VRACIU</i>	355
Conotații cromatice și modalități de expresie plastică în icoana din Basarabia (sec. XVIII-XIX) <i>Conf. Univ. Dr. Rodica URSACHI</i>	378
Sobor de imagini spre calea mântuirii <i>Asist. Univ. Dr. Bogdan COJOCEA,</i> <i>Lect. Univ. Dr. Stelian ONICA,</i> <i>Conf. Univ. Dr. Georgeta Merișor DOMINTE,</i> <i>Secția Artă Sacră, Facultatea de Teologie Ortodoxă,</i> <i>Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași</i>	388
II. Mărturisirea în viața Bisericii	427
Rezistența prin cultură și credință, în sistemul concentraționar românesc <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan-Cristinel TEȘU</i>	429
Pr. Prof. Univ. Dr. Ilarion Felea – Mărturisitor al credinței <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe PETRARU</i>	449
Valeriu Gafencu – mărturisitor al iubirii și jertfei pentru Hristos <i>Prof. Univ. Dr. Carmen-Maria BOLOCAN</i>	471
Părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa – Mărturisitorul și pătimitorul <i>Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan NEGREANU</i>	493
Analiza lingvistică a textelor teologice contemporane rusești (în contextul pregătirii studenților de profil umanitar) <i>Conf. Univ. Dr. Inna KARNAEVA</i>	509
Anexe	
(Articole susținute la Conferința Națională „Teologia Ortodoxă românească la an de centenar” – Iași, 2018)	525
Iași, orașul unirii <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Ion VICOVAN</i>	527
Teologie și viață sau teologie fără viață? Fronța religios-morală a lui Emil Cioran <i>Pr. Prof. Univ. Dr. Florea ȘTEFAN</i>	553
Taina și calea unității. Temeiul și modelul triadologic și hristologic al comuniunii dintre om și Dumnezeu <i>Arhim. Dr. Nathanael NEACȘU</i>	567
Contribuția teologilor români contemporani asupra Canonului Mare al Sfântului Andrei Criteanul: de la cuvântări encomiastice la monografii și articole de presă <i>Asist. Dr. Alexandru PRELIPCEAN</i>	577

CUVÂNT ÎNAINTE

A devenit o tradiție, frumoasă și rodnică științific, ca, în Patriarhia Română, fiecare an să fie consacrat comemorării și omagierii unor evenimente și personalități importante ale istoriei naționale, în general, și ale istoriei Bisericii Ortodoxe Române, în special. Sunt scoase, astfel, la lumină și sunt aduse la cunoașterea largă acele persoane a căror lucrare providențială a marcat fundamental evoluția și cursul istoriei naționale și bisericești.

În acest demers, deopotrivă științific și spiritual, sunt implicate eparhiile din întreaga Patriarhie Română și, în mod deosebit, instituțiile lor de învățământ teologic, seminarial și universitar, în care se organizează congrese, conferințe, simpozioane și sesiuni de comunicări, lansări de carte, vernisări de expoziții etc., toate având ca scop esențial o mai bună cunoaștere a evenimentelor comemorate și a personalităților omagiate.

Anul 2017, a fost considerat *Anul omagial al sfințelor icoane, al iconarilor și al pictorilor bisericești* și *Anul comemorativ Justinian Patriarhul și al apărătorilor Ortodoxiei în timpul comunismului, în Patriarhia Română*.

Cu acest prilej, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași, a organizat, în perioada 23-24 octombrie 2017, simpozionul național, intitulat *Icoană și mărturisire în viața Bisericii*, care a reunit ierarhi, profesori de teologie, istorici, specialiști din întreaga țară, precum și din străinătate.

Tematica abordată a fost variată, ca și preocupările academice ale participanților, iar studiile prezentate au fost grupate, în acest volum, în două secțiuni generale: I. **Icoana în viața Bisericii** și II. **Mărturisirea în viața Bisericii**.

În prima secțiune, sunt incluse, preponderent, studiile cu un conținut sistematic, biblic și practic: Astfel, sunt inserate următoarele materiale; *Iconologia patristică a secolului al VIII-lea reflectată în dezbaterile și definiția dogmatică a Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea*, semnat de Pr. prof. univ. dr. Nicolae Chifăr, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu; *Importanța și locul teologiei icoanei în Dogmatica Ortodoxă*, elaborat de

către Pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad; *Antropologia studită în contextul misionar al icoanei*, prezentat de către Pr. prof. univ. dr. Mihai Himcinschi, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Alba-Iulia; *Probleme dogmatice în reprezentarea iconografică a lui Hristos la Origen și Eusebiu de Cezareea*, elaborat de către Prof. univ. dr. Vasile Cristescu, de la facultatea gazdă; *Învieerea lui Hristos: chemare spre iconizare și îndumnezeirea omului*, alcătuit de către Pr. conf. univ. dr. Dan Sandu, din cadrul aceleiași facultăți din Iași; *Teologia icoanei în opera părintelui Dumitru Stăniloae*, aparținând Pr. lect. univ. dr. Mihai Burlacu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, din București.

Un studiu amplu, cu relevanță veterotestamentară – *Imaginea ca vehicul al comunicării glasului aniconic al lui Dumnezeu* – este semnat de către Pr. lect. univ. dr. Cătălin Vatamanu, cadru didactic al facultății ieșene.

Tot în cadrul acestei prime secțiuni, sunt inserate și studiile aparținând secției *Practice*, cu relevanță specială pentru cercetarea liturgică. În ordinea prezenței lor în volum, aceste contribuții sunt următoarele: Pr. conf. univ. dr. Adrian Lucian Dinu, *The Orthodox Icon – Practical and Cultic Aspects Nowadays*; Pr. conf. univ. dr. Lucian Farcașiu – *Teologia icoanei, reflectată în iconografia Duminicii Ortodoxiei*; Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava – *Aspecte ale îndumnezeirii persoanei umane reflectate în slujba și în icoana Praznicului Schimbării la Față a Mântuitorului*; Răzvan Brudiu – *Icoana Bunei Vestiri – Paradigmă și prototip al hierofaniei hristice eclesiale*.

De asemenea, un spațiu special este dedicat materialelor cu un conținut interdisciplinar, precum și celor susținute de colegi de la specializarea Artă Sacră, din diverse facultăți de Teologie. Au răspuns invitației adresate de organizatorii simpozionului, dând, astfel, consistență evenimentului academic și o notă științifică profundă volumului elaborat pe baza materialelor prezentate: Prof. univ. dr. Mihaela Palade – *Icoana Pogorârii Sfântului Duh, icoană a împărăției pogorâte*; Pr. conf. univ. dr. Ilie Melniciuc-Puică, *Textul biblic în reprezentarea iconografică a profeților și Pr. lect. univ. dr. Emilian Iustinian Roman – O analiză a canonului 82 al Sinodului Trullan. Text și context*; Codrina Laura Ioniță – *Prin icoană către restaurarea omului*; Prof. univ. dr. Marcel Muntean – *Elemente de istorie, arhitectură și pictură*; Lect. univ. dr. Constantin Iulian Damian – *Feng shui sau geomanția chineză, de la sălașurile yin, la livingul postmodern*; Marina

Vraciu – *Surse textuale pentru iconografia Bisericii lipovenești: „Adormirea Maicii Domnului” din Iași*; Rodica Ursachi, de la Facultatea de Arte Plastice și Design, UPS „Ion Creangă”, din Chișinău (Republica Moldova) – *Conotații cromatice și modalități de expresie plastică în icoana din Basarabia (sec. XVIII-XIX)*; Asist. univ. dr. Bogdan Cojocă, Lect. univ. dr. Stelian Onica, Conf. univ. dr. Georgeta Merișor Dominte, din cadrul specializării Artă Sacră a Facultății de Teologie ieșene – *Sobor de imagini spre calea mântuirii*.

Cea de-a doua secțiune generală a volumului – **Mărturisirea în viața Bisericii** – prezintă aspecte privind persecuția, pe care regimul comunist ateu a dus-o împotriva credinței și a spiritualității ortodoxe românești, insistându-se, totodată, asupra descrierii unor modele de rezistență, prin cultură și credință, precum și de martiri creștini, adevărați sfinți ai zilelor noastre, care au suferit pentru crezul lor moral și religios.

În această secțiune, sunt cuprinse următoarele materiale, susținute în cadrul simpozionului desfășurat: Pr. prof. univ. dr. Ioan-Cristinel Teșu, *Rezistența prin cultură și credință, în sistemul concentraționar românesc*; Pr. prof. univ. dr. Gheorghe Petraru – Pr. Prof. Dr. Ilarion Felea, *mărturisitor al credinței*; Prof. univ. dr. Carmen-Maria Bolocan, Valeriu Gafencu – *mărturisitor al iubirii și jertfei pentru Hristos*; Pr. lect. univ. dr. Ștefan Negreanu, *Părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa – mărturisitorul și pătimitorul*.

Volumul se încheie cu materialul semnat de către dna. conf. dr. Inna Karnaeva, intitulat *Analiza lingvistică a textelor teologice contemporane rusești (în contextul pregătirii studenților de profil umanitar)*.

La aceste studii se mai adaugă încă o secțiune cuprinzând materiale susținute în anul 2018, în Conferinței Naționale **Teologia Ortodoxă românească la an de centenar**.

Mulțumind Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, în calitatea sa de co-organizatoare a acestei manifestări, Părintelui TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, cu a cărui binecuvântarea s-au desfășurat lucrările simpozionului, precum și tuturor participanților, din țară și din străinătate, avem speranța că prezentele contribuții vor constitui un moment important în ceea ce privește cercetarea actuală, din spațiul teologiei ortodoxe românești contemporane, punct de plecare pentru alte și tot mai bogate explorări și aprofundări.

ICONOLOGIA PATRISTICĂ A SECOLULUI AL VIII-LEA REFLECTATĂ ÎN DEZBATERILE ȘI DEFINIȚIA DOGMATICĂ A SINODULUI AL VII-LEA ECUMENIC DE LA NICEEA

Pr. prof. univ. dr. Nicolae CHIFĂR

Iconoclasmul bizantin, care a fost condamnat la Sinodul VII-lea Ecumenic de la Niceea, desfășurat între 24 septembrie – 23 octombrie 787, a tulburat viața Bisericii mai bine de un secol. Încă de la primele măsuri iconoclaste luate de împăratul Leon al III-lea Isaurul (717-741), apărătorii icoanelor au luat poziție în scris, elaborând în prima jumătate a secolului al VIII-lea adevărate tratate de iconologie creștină. Printre cei mai înfocați apărători ai sfintelor icoane s-au numărat patriarhul Gherman I al Constantinopolului (715-730)¹, papa Grigorie al II-lea al Romei (715-731)²,

¹ Patriarhul Gherman I a alcătuit trei scrisori cu conținut dogmatic privind apărarea cultului icoanelor, adresate unor ierarhi din Asia Mică: mitropolitului Ioan al Synadei, *PG* XCVIII, 156C-161C, episcopului Constantin de Nikoleia, *PG* XCVIII, 161D-164C și episcopului Toma de Klaudiopolis, *PG* XCVIII, 164D-188B; despre patriarhul Gherman a se vedea: L. Lamza, *Patriarh Ghermanos I von Konstantinopel (715-730)*, Würzburg, 1975; V. Grumel, „L’iconologie de saint Germain de Constantinople”, în *Echos d’Orient*, nr. 2/1922, pp. 165-175; P. Plank, „Der heilige Germanos I von Konstantinopel”, în *Christliche Osten*, nr. 40/1985, pp. 16-21; D. Bălțat (episcop Visarion Rășinăreanu), „Cinstirea sfintelor icoane în scrierile Sfântului Gherman I Patriarhul Constantinopolului”, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 3/1989, pp. 21-34.

² Împotriva iconoclasmului imperial bizantin, papa Grigorie al II-lea a compus două scrisori adresate împăratului Leon al III-lea; a se vedea textul grec la J. Gouillard, „Aux origines de l’iconoclasme: Le témoignage de Grigoire II”, în *Travaux et Mémoires de l’institut d’ethnologie*, nr. 3/1968, pp. 234-243, și alta adresată patriarhului Gherman I, Mansi, XIII, 91C-100A și *PG* XCVIII, 148A-156B. Despre autenticitatea acestor scrieri a se vedea N. Chifăr, „Relațiile politico-religioase dintre Roma și Constantinopol la începutul secolului al VIII-lea”, în *Revista Teologică*, nr. 4/1999, pp. 88-99.

dar mai ales Sfântul Ioan Damaschinul († 749)³. Iconologia dezvoltată de ei i-a determinat pe iconoclaști să-și formuleze și să-și fundamenteze doctrina lor iconomahă părăsind argumentele biblice (în special porunca a doua a Decalogului, Ieș. 20, 4-5) invocate de împăratul Leon al III-lea și să raporteze cultul icoanelor la hristologia calcedoniană, învinuindu-i pe iconoduli, atât de nestorianism, cât și de monofizitism⁴, ca în cazul scrierilor

³ Sfântul Ioan Damaschinul, numit „teologul icoanelor”, a scris între anii 726-730/731 trei tratate în apărarea icoanelor, a se vedea: *Contra imaginum calumniatores orationes tres*, PG XCIV, 1232-1420, reed. de B. Kotter, „Die Schriften des Johannes von Damaskos”, III, în *Patristische Studien und Texte*, Berlin/New York, 1975, pp. 65-200. Tratatetele au fost traduse în românește de D. Fecioru, Sfântul Ioan Damaschinul, *Cultul Sfintelor Icoane*, București, 1937, reed. cu titlul *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, București, 1998. Despre Sfântul Ioan Damaschinul a se vedea: D. Fecioru, *Viața Sfântului Ioan Damaschin*, București, 1935; J. Menges, *Die Bilderlehre des heiligen Johannes von Damaskus*, Münster, 1937; V. Ioniță, „Sfântul Ioan Damaschinul, apărător al cultului sfintelor icoane”, în *Studii Teologice*, nr. 7-10/1980, pp. 581-589; D. Fecioru, „Teologia icoanelor la Sfântul Ioan Damaschin”, în *Ortodoxia*, nr. 1/1982, pp. 28-40; Șt. Alexe, „Sensul icoanei la Sfântul Ioan Damaschin și Sinodul VII ecumenic (Niceea 787)”, în *Ortodoxia*, nr. 4/1987, pp. 22-30; N. Runcan, „Personalități bisericești ortodoxe în mișcarea pentru apărarea icoanelor în preajma și după Sinodul al VII-lea Ecumenic”, în *Studii Teologice*, nr. 3/1990, pp. 61-79; C. Voicu, „Sfântul Ioan Damaschin apărător al Sfintelor icoane”, în *Revista Teologică*, nr. 3-4/1996, pp. 412-424; M. Telea, „Teologia icoanelor la Sfântul Ioan Damaschin și Sfântul Teodor Studitul”, în *Credința Ortodoxă*, nr. 2/1996, pp. 133-161; N. Chifăr, „Iconologia Sfântului Ioan Damaschinul în contextul disputelor iconoclaste din secolul al VIII-lea”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-6/2000, pp. 113-126; V. Cristescu, „Relația reciprocă dintre tip și prototip în învățătura despre cinstirea icoanelor a Sfântului Ioan Damaschinul”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-6/2000, pp. 127-143.

⁴ Dacă Dumnezeuirea rămâne la Patimă nedespărțită de trup, afirmau iconoclaștii, cum s-ar putea despărți trupul, care este unit cu Dumnezeuirea și îndumnezeit, de Dumnezeuire și ar putea fi zugrăvit în văzul tuturor ca o icoană a unui simplu om? Deoarece iconodulii separă trupul de Dumnezeuire și îi dau un ipostas propriu pe care intenționează să-l picteze, introduc în Sfânta Treime o a patra persoană (πρόσωπον) și zugrăvesc ceea ce a fost adoptat de Dumnezeuire ca ceva neîndumnezeit. Prin urmare, cei care cred că pot zugrăvi icoana lui Hristos greșesc, fie zugrăvesc Dumnezeuirea și o amestecă cu trupul căzând în erezia monofizită, fie că zugrăvesc trupul lui Hristos neîndumnezeit și despărțit în mod singular ca ipostas de sine stătător și se identifică astfel cu nestorienii, cf. Mansi, XIII, 257E- 260AB. A se vedea detalii la N. Chifăr, „Teologia iconoclastă a împăratului Constantin al V-lea și Sinodul de la Hieria (754)”, în volumul omagial *Studia Historica et Theologica* dedicat prof. dr. Emilian Popescu la împlinirea vârstei de 75 de ani, Editura Trinitas, Iași, 2003, pp. 289-299.

împăratului Constantin al V-lea Copronimul (741-775) și hotărârilor sinodului iconoclast de la Hieria din anul 754. Pe de altă parte, iconologia patristică din prima jumătate a secolului al VIII-lea a constituit baza teologică a dezbaterilor și definiției dogmatice a Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea. De aceea în cele ce urmează voi căuta să evidențiez în ce măsură coordonatele teologiei patristice⁵ se reflectă în hotărârile dogmatice ale acestui sinod ecumenic.

Învățătura de credință elaborată de Sinodul al VII-lea Ecumenic se regăsește atât în definiția dogmatică⁶ aproape identică cu mărturisirea de credință adoptată în ședința a patra (1 octombrie 787)⁷, cât și în combaterea hotărârilor sinodului de la Hieria expusă în ședința a șasea (6 octombrie 787)⁸. În derularea acestei analize comparative mă voi opri asupra punctelor care au importanță deosebită în ceea ce privește justificarea cinstirii icoanelor.

1. Definirea icoanei

Părinții de la Niceea nu au formulat o definiție precisă a icoanei, ci au descris-o în raport cu prototipul ei, învățând că icoana este identică cu prototipul nu după ființă, ci numai după nume și după caracter⁹. Această formulare, mai dezvoltată, o întâlnim numai la Sfântul Ioan Damaschinul. „Icoana, învață el, este o asemănare care înfățișează originalul; cu toate acestea, este o oarecare deosebire între icoană și original, deoarece icoana nu se aseamănă întru totul originalului”¹⁰ sau „icoana este o asemănare,

⁵ Se va face referire la tratatele Sfântului Ioan Damaschinul și scrisorile patriarhului Gherman I și ale papei Grigorie al II-lea. Nu înseamnă că Sfinții Părinți care au trăit în secolele anterioare nu au scris în favoarea icoanelor, însă o teologie iconologică propriu-zisă a fost elaborată abia după declanșarea crizei iconoclaste, apărătorii cultului icoanelor fiind obligați să combată noua erezie cu argumente biblice și hristologice, în timp ce Părinții mai vechi trebuiau să răspundă doar acuzației de idolatrie, venită din partea iudeilor și păgânilor.

⁶ Mansi, XIII, 373D-380B.

⁷ Mansi, XIII, 129A-132E.

⁸ Mansi, XIII, 208D-364D

⁹ Mansi, XIII, 244B; a se vedea și 257D, 261A și D, 340E și 344B.

¹⁰ Sfântul Ioan Damaschinul, *Contra Imaginum calomniatores orationes tres* (ed. Kotter), I, 9, p. 83. În continuare voi folosi prescurtarea Imag. indicând cu cifre romane numărul

un model, o întipăritură a cuiva, care arată în ea pe cel ce este înfățișat”¹¹. Pentru a da o mai mare claritate noțiunii εἰκὼν, Sfântul Ioan enumeră șase tipuri de icoane, denumind icoana propriu-zisă „icoana faptelor trecute”, care ne ajută să ne aducem aminte de ele și să le imităm¹².

Sinodul de la Niceea, accentuând relația dintre icoană și original (prototip) și învățând că între ele există identitate de nume și de înfățișare dar nu de ființă, își însușea definiția icoanei formulate de Sfântul Ioan Damaschinul și combătea învățătura despre identitatea de ființă dintre icoană și prototip promovată de iconoclaști¹³.

2. Sfânt și profan – icoană și idol

Deoarece iconoclaștii, nefăcând deosebire între sfânt și profan, numeau icoanele idoli, apărătorii cultului icoanelor și Părinții sinodali de la Niceea au replicat permanent că este inimaginabil să consideri idol icoana lui Hristos și a sfinților lui și să le asemeni chipurile demonilor¹⁴.

Această eroare iconoclastă a fost combătută atât de Sfântul Ioan Damaschinul, cât și de papa Grigorie al II-lea. Pentru ei nu există nici o asemănare între icoană și idol, deoarece icoana Îl înfățișează pe adevăratul Dumnezeu, în timp ce idolii pe zii inexistenți¹⁵. Icoanele sunt sfinte pentru că, asemenea celorlalte obiecte închinat lui Dumnezeu, sunt făcute spre slava lui Dumnezeu și a sfinților Lui¹⁶, chiar dacă s-au folosit aceleași

tratatului și cu cifre arabe numărul capitolului, pagina din ediția Kotter, iar în paranteză pagina traduceri românești a pr. D. Fecioru, București, 1998.

¹¹ *Imag.*, III, 16, p. 125 (137).

¹² *Imag.*, I, 13, p. 79 (47).

¹³ Mansi, XIII, 264B: „Icoana adevărată trebuie să fie de aceeași ființă cu persoana reprezentată. Cum ar fi atunci posibil ca Hristos, Care este o persoană din două firi unite într-o unire neamestecată să fie desenat, adică zugrăvit în icoană?” Ca atare, afirmau iconoclaștii, „numai Trupul și Sângele lui Hristos în Euharistie sunt icoana nefalsificată a Mântuitorului Hristos cel întrupat, Dumnezeul nostru”, acceptând astfel o gravă eroare dogmatică, văzând în Sfânta Euharistie nu pe Hristos prezent real, ci privind-o doar ca pe o icoană a Logosului întrupat.

¹⁴ Mansi, XIII, 208E, 232AB și 376B.

¹⁵ *Imag.*, I, 24, p. 115 (60) și Mansi, XIII, 96AD.

¹⁶ Mansi, XIII, 269D-272A.

materiale ca la confecționarea idolilor¹⁷. Această argumentație o găsim mai clar formulată la Sfântul Ioan, care învață că materia în sine nu trebuie defăimată pentru că prin ea s-a realizat mântuirea noastră și datorită acestui fapt ea a fost sfințită¹⁸. Ea nu trebuie cinstită ca Dumnezeu, ci ca o lucrare a lui Dumnezeu plină de putere și de har¹⁹. Prin aceasta el combate concepția maniheică despre materie, arătând că ei i se cuvine cinstită pentru că a fost creată de Dumnezeu, sfințită prin Întruparea Domnului și umplută de harul Sfântului Duh. Dacă materia ar fi rea în sine, atunci l-am considera pe Dumnezeu autorul răului²⁰.

Atât Sfântul Ioan, cât și Sinodul de la Niceea au accentuat rolul artei iconografice. Dacă iconografia înfățișează ceva dăunător nouă, atunci ea trebuie detestată ca generatoare de păcat. Dacă ea însă înfățișează viața plină de virtuți a sfinților, curajul martirilor sau tainele lucrării mântuitoare a lui Dumnezeu, atunci ea este demnă de cinstită și plină de evlavie²¹. Așa precum cărțile care conțin istorisiri necuviincioase sunt condamnate, tot așa cele care relatează viețile sfinților sunt cinstitute²². Dacă lucrarea copistului (Sfânta Evanghelie) sau a tâmplarului (Sfânta Cruce) nu sunt desconsiderate, atunci de ce s-ar arunca opera pictorului (icoana)²³.

Se observă foarte clar că atât sinodul, cât și Sfântul Ioan resping categoric tendințele dualiste ale iconocasmului, considerând vrednice de aceeași cinstită obiectele închinat lui Dumnezeu, fie că este vorba de evangheliare, cruci, vase și veșminte liturgice ori icoane, deoarece toate au fost făcute spre slava lui Dumnezeu.

3. Eliberarea de idolatrie prin Întruparea lui Hristos

Sinodul de la Niceea a trebuit să abordeze și problema idolatriei, deoarece iconoclaștii acuzau Biserica de revenire la cultul idolatru pentru

¹⁷ Mansi, XIII, 280 AC.

¹⁸ *Imag.*, I, 16, p. 89 (50).

¹⁹ *Imag.*, II, 14, p. 105 (107).

²⁰ *Imag.*, II, 13, p. 104 (106).

²¹ Mansi, XIII, 241AB.

²² Mansi, XIII, 241C.

²³ Mansi, XIII, 249AD; *Imag.*, II, 14, p. 106 (108).

că cinstește icoanele²⁴. Cu această acuză s-au confruntat apărătorii cultului icoanelor chiar de la începutul ereziei iconoclaste. Astfel, Sfântul Ioan Damaschinul învață că Biserica nu mai poate cădea în idolatrie odată ce Îl cunoaște și Îl adoră pe Dumnezeu cel adevărat²⁵. La rândul său, patriarhul Gherman I afirmă: Creștinii au fost eliberați de idolatrie prin Întruparea lui Hristos și știu că Dumnezeu este necircumscris²⁶, idee întâlnită și la papa Grigorie. „Credincioșii, învăța el, primind harul Sfântului Duh sunt capabili să privească adâncul învățaturii dumnezeiești și îndrumați de Dumnezeu să-și îndrepte gândul către cele mai înalte culmi ale cunoașterii”²⁷. De aceea ei Îl adoră pe Dumnezeu în duh și adevăr, iar cinstirea adusă icoanelor sfinților servește la aducere aminte despre virtuțile lor²⁸, era concluzia formulată de iconoduli.

Pe tot parcursul desfășurării lucrărilor sinodului, Părinții și-au manifestat convingerea că eliberarea de idolatrie s-a făcut prin Întruparea Mântuitorului Hristos, iar, odată eliberată, Biserica nu mai poate reveni la cultul idolatric²⁹. De aceea creștinii nu trebuie să se mai teamă de idolatrie, deoarece Hristos este capul Bisericii și nimeni nu poate să-i răpească această moștenire³⁰.

Remarcăm faptul că în timp ce iconoclaștii acuzau Biserica de un secol de idolatrie, Părinții sinodali mărturiseau cu convingere că ea nu mai poate să se înșele, avându-L cap pe Hristos, iar dacă El ne-a eliberat într-adevăr, cum pot din nou sluji idolilor cei care cred în El?³¹

²⁴ Mansi, XIII, 221C.

²⁵ *Imag.*, I, 2, p. 66 (38).

²⁶ *Scrisoare către Toma de Klaudiopolis*, Mansi, XIII, 109E-112D.

²⁷ Mansi, XIII, 97CD.

²⁸ Mansi, XIII, 121A.

²⁹ Mansi, XIII, 216D.

³⁰ Mansi, XIII, 228 BE-229C.

³¹ Mansi, XIII, 216 BD.

4. Fundamentarea iconografiei pe dogma Întrupării Mântuitorului Hristos

Chiar de la începutul crizei iconoclaste, apărătorii sfințelor icoane au fundamentat corectitudinea zugrăvirii icoanei lui Hristos pe dogma Întrupării. Astfel, Sfântul Ioan Damaschinul învață: „Firea trupului n-a devenit Dumnezeire, ci, după cum Cuvântul fără să Se schimbe S-a făcut trup, rămânând ceea ce era, tot așa și trupul a devenit Cuvânt, nepierzând nimic din ceea ce este, ci mai degrabă, identificându-se cu Cuvântul după ipostas. De aceea, plin de încredere, zugrăvesc pe Dumnezeul nevăzut, nu ca nevăzut, ci ca pe unul Care S-a făcut văzut pentru noi prin participare la carne și sânge”³². Această învățătură o întâlnim atât la papa Grigorie al II-lea³³, cât și la patriarhul Gherman I, care afirmă fără rezervă că icoana lui Hristos ne asigură de realitatea Întrupării Lui³⁴. Sinodul de la Niceea și-a însușit această concepție pe care o întâlnim atât în combaterea iconoclastului³⁵, cât și în definiția dogmatică³⁶.

Deoarece iconoclaștii respingeau cultul icoanelor ca atentat la dogma Întrupării lui Hristos³⁷, sinodul a trebuit să-și raporteze argumentația la hristologia calcedoniană, învățând despre unitatea și diversitatea firilor lui Hristos³⁸, despre despărțirea lor numai în gândire, nu și fapt³⁹.

Pentru a clarifica lucrurile, sinodul a căutat să deosebească între ele noțiunile: *ipostas*, *ființă* și *natură* sau *fire*, învățând că numim ipostas ființa cu toate însușirile necesare existenței ei. Firea, însă, este un lucru de sine stătător, care nu are nevoie de altceva ca să existe și din care ar putea să se dezvolte (ὀπόστασιν γὰρ λέγομεν οὐσίαν τινὰ μετὰ ἰδιωμάτων, καὶ

³² *Imag.*, I, 4 p. 77-78 (40-41).

³³ Mansi, XIII, 93E.

³⁴ *Scrisoarea către Ioan al Synadei*, Mansi, XIII, 101AC și *Scrisoarea către Toma de Klaudiopolis*, Mansi, XIII, 116AB.

³⁵ Mansi, XIII, 344D.

³⁶ Mansi, XIII, 377C. A se vedea D.J. Sahas, *Icon and Logos. Sources in Eighth-Century Iconoclasm*, Toronto, 1986, p. 7.

³⁷ Mansi XIII, 240C.

³⁸ Mansi, XIII, 248C.

³⁹ Mansi, XIII, 248D și 257C.

παρὰ τὸ ὑφεστάναι; φύσιν δὲ πράγμα ἀυθύπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν, καὶ παρὰ τὸ πεφυκέναι)⁴⁰. Prin urmare, continuă argumentația Părinții sinodali, icoana nu este identică după ființă cu prototipul, deoarece Dumnezeuirea nevăzută nu poate fi circumscrisă. După Întrupare însă Mântuitorul Hristos poate fi zugrăvit în icoană, pentru că umanitatea Sa rămâne vizibilă chiar dacă a fost îndumnezeită⁴¹.

Se poate observa că Sinodul de la Niceea s-a orientat și la acest punct după coordonatele iconologiei patristice de la începutul secolului al VIII-lea. A fost necesară însă aprofundarea argumentației cerute de evoluția teologiei iconoclaste⁴². La apariția iconoclasmului, apărătorii cultului icoanelor au trebuit să demonstreze că icoanele nu sunt în nici un caz idoli și să justifice corectitudinea zugrăvirii lor pe baza Întrupării reale a Mântuitorului Hristos. Deoarece împăratul Constantin al V-lea și Sinodul de la Hieria și-au fundamentat teologia iconoclastă cu argumente hristologice, a trebuit ca Părinții de la Niceea să demonstreze că zugrăvirea icoanelor nu contravine dogmei Întrupării Mântuitorului Hristos. Pe de altă parte, fiind acuzați fie de monofizitism, fie de nestorianism, ei au trebuit să arate că prin cinstirea icoanelor nu se nega învățătura despre unirea ipostatică fixată la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451).

Chiar și cultul icoanelor Maicii Domnului și ale sfinților era apărat de iconoduli folosind dogma Întrupării, căci prin aceasta a fost salvat neamul omenesc și a fost făcut părtaș în Duhul Sfânt la Dumnezeuire,

⁴⁰ Mansi, XIII, 261A; ὑπόστασις – Wesen, Wirklichkeit, Subsistence, a se vedea W. Bauer, *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Berlin/New York, 1971, col. 1675; H.W.G. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961, p. 1454 ș.u.; R. Williams, art. „Jesus Christ II”, în *Teologische Realenzyklopädie*, vol. 16, p. 726-745; H. Diepen, „Hypostase”, în *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. V, col. 579-584; A. Grillmeier, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*, Bd. 1, Freiburg/Basel/Wien, 1979 (reed. 1990), p. 605 ș.u.; H. Dörrie, „Hypostasis, Wort und Bedeutungsgeschichte”, în *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, nr. 3/1955.

⁴¹ Mansi, XIII, 340D și 337E.

⁴² Chr. v. Schönborn, *Die Christus-Ikone*, Fribourg, 1976, p. 189, precizează: „Opera teologică a împăratului Constantin al V-lea și a Sinodului iconoclast din anul 754 a schimbat situația radical. Iconoclasmul avea acum de partea sa puternice argumente hristologice”. A se vedea detalii la N. Chifăr, *Das VII. Ökumenische Konzil von Nikaia*, pp. 179-185.

TEOLOGIA ICOANEI ÎN OPERA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE

Pr. lect. univ. dr. Mihai BURLACU

Abstract

Theology of Father Dumitru Stăniloae is probably the most expressive in Orthodoxy of XX Century, because he's a prolific theologian who touch most important themes of dogmatics, includely that of Icon. He's renowned for theorize of Person concept, and in this way we can include patristic concept of Icon, into a twofold acception. One is this of Icon like similarity between Type and Prototype like in St. Gregorius of Nysse theology. On the other hand, icon is understood like properly object who promote image of God or Theotokos, or of others Saints, used in Church. Father Dumitru Stăniloae is a complete theologian who approach image concept in this both ways. Image refers to man like icon of God, or Christ like icon of Heavenly Father, and in a same way refers to a concrete visual thing which portray Jesus Christ or Saints. First acception is included in Antropology chapter of dogmatics, and second belongs to Veneration of Saints. Fr. Dumitru Stăniloaelook a distingushed attention for icon concept, found in his major work, Orthodox Dogmatic Theology, and in one some representative work, Immortal Icon of God. He insists on similarity between man and God, fact accomplished in analisys of Person status. Person is a central concept of Fr. Stăniloae, so it is defined and argued on basis of this similarity, icon-prototype: because God has a personal mode of existence (in limited measure of expression), man is person. Icon of God in man consist in liberty, and in its form of maximal existence: person. In second sense, according to celebrate 2017 year as those of Icons and Church Painters, theology of Fr. Dumitru Stăniloae show icons, like a modality of live revelationship of God. He show in some articles, possibility of this revelation and making wonders through icons, demonstrated on the support of St. Gregorius Palamas theology of uncreated energies. Personality and work of Fr. Dumitru

Stăniloae is more than important today, because this correlates patristic answers with modern thinking questions.

Keywords: *Icon, Image, Person, uncreated Grace, liberty, modern philosophy.*

1. Teologia icoanei și locul acesteia în opera părintelui Dumitru Stăniloae

Opera părintelui Dumitru Stăniloae este încadrabilă în curentul neopatristic al teologiei veacului XX¹, și se caracterizează prin reînvierea acestor valori specifice teologiei primelor veacuri, care readuc în prim plan specificul și autenticitatea experienței ecclesiale. Această experiență a Bisericii teaurizată în operele patristice este inclusă în ceea ce numim Sfânta Tradiție. Scrierile patristice sunt o parte importantă a Sfintei Tradiții, constituindu-se într-un canon scris și de gândire. Preferința pentru teologia patristică a părintelui Dumitru Stăniloae se observă din preocupările sale de traducător și hermeneut al literaturii ascetico-mistice, fapt ce-i argumentează normativitatea, pe considerentul că lucrarea Duhului Sfânt este confirmată de experiența Bisericii².

Icoana este un concept caracteristic gândirii ortodoxe, care reflectă dogmele într-o formă imagistică, consfințită din punct de vedere istoric la capătul unei controverse profunde ce a marcat Biserica între secolele VIII-

¹ Termenul *neo-patristică* este pus în circulație în prima jumătate a secolului XX, de către patrologul iezuit Irénée Hausherr, și care desemnează preocuparea accentuată a teologiei din această perioadă spre studiul patristicii, și implicit spre raportarea la teologia patristică. Cf. „Curente noi în teologia protestantă germană”, în *Revista Teologică*, anul XIX (1929), nr. 7-8, pp. 234-238. Termenul a fost preluat rapid și utilizat în paralel în mai multe medii teologice conesionale, printre care și în Biserica Ortodoxă. În cadrul acesteia, părintele George Florovski o asociază cu cuvântul „sinteză”, rezultând expresia „sinteză neopatristică” menită să relege teologia teoretică de experiența Bisericii în mod autentic, prin recursul la operele Sfinților Părinți ai Bisericii.

² Pr. prof. D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, EIBMBOR, București, 1997, p. 147.

X. Referințele părintelui D. Stăniloae la ortodoxie³, aduc în discuție icoana ca un concept dominant al ei, dar nu doar din punct de vedere imagistic sau estetic, ci din punct de vedere conceptual și bine argumentat. Opera sa are în centru conceptele de persoană și pe cel de comuniune, care reflectă fundamental dogma despre Sfânta Treime, iar toate celelalte concepte teologice sunt valorizate în același sistem în funcție de acestea, inclusiv cel al icoanei.

Părintele Dumitru Stăniloae nu are o lucrare în volum, dedicată icoanei ca obiect de cult, ci mai multe studii menite să întregească legătura dintre cultul icoanelor și persoană⁴. Între icoană și persoană există o legătură firească, de identificare a unei realități prin simbolul său imagistic, dar mai ales, ea este justificată prin conceptul de chip. Părintele nu insistă masiv asupra icoanei ca obiect, deși are prelegeri estetice privitoare la aceasta. Ele sunt marcate de sensibilitatea apologetului valorilor etnice românești, dar mai ales al celor eclesiale⁵. Opera sa publicistică atinge acest aspect estetic al icoanei, în care se întrevăd comentarii de o valoare psihologică deosebită, subliniind comuniunea interpersonală.

Analizând ansamblul icoanei, dimensiunea profundă a umanului îndumnezeit din ea, expresivitatea feței care pune în evidență caracterul de persoană, formele consacrate ale icoanei⁶, părintele Dumitru Stăniloae evidențiază specificul credinței ortodoxe în integralitatea sa. Icoana este un prilej de întâlnire dintre om și Dumnezeu, mai precis dintre om și Hristos, deoarece Însuși Hristos prin actul Întrupării se face pe Sine chip

³ Pr. prof. D. Stăniloae, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XXII (1970), nr. 7-8, pp. 734-746.

⁴ Pr. prof. D. Stăniloae, „Icoanele în cultul ortodox”, în *Ortodoxia*, anul XXX (1978), nr. 3, p. 479.

⁵ Este binecunoscută activitatea publicistică a părintelui Stăniloae, în special cea din tinerețe, unde apără argumentat importanța culturii românești în general și conformitatea acesteia cu etosul creștin ortodox. Cf. „Naționalismul și morala creștină”, în *Probleme și fapte ortodoxe din activitatea BOR*, din Arhiepiscopia Sibiului, Editura Arhidiecezană, Sibiu, 1938.

⁶ Pr. prof. Dumitru Fecioru, „Teologia icoanelor la Sfântul Ioan Damaschin”, în *Ortodoxia*, anul XXXIV (1982), p. 34.

al Tatălui. Această bază hristologică a icoanei, va constitui și argumentul părintelui Stăniloae pentru existența icoanelor ca obiecte de cult⁷.

Părintele Stăniloae se referă la icoană pornind de la Persoana lui Hristos. Pe de o parte, Hristos este icoană a Tatălui Ceresc, deci a lui Dumnezeu în plan creat, într-o identificare completă dintre chip și Prototip. Pe de altă parte, Hristos este o icoană a omului îndumnezeit, care se extinde în personalitățile tuturor celor pe care-i asimilează, adică în sfinții Săi. Din acest punct de vedere, părintele Dumitru Stăniloae justifică existența icoanelor sfinților, pe temeiul icoanei inteligibile care este Hristos.

Prin teologia chipului, părintele Dumitru Stăniloae remarcă originea icoanei, care nu se află în imanența obiectului în sine, ci în transcendența lui Dumnezeu⁸. De aceea, definițiile icoanei indică atributul transcendenței comunicabile sau imanente printr-un mijloc de imanență⁹. Găsim mai multe opere ale părintelui, care se referă la conceptul de chip, și unde este redată pe rând concepția hristologică, soteriologică și eclesiologică a creștinismului ortodox¹⁰. Prin faptul că în Sfânta Treime, Fiul este Chip al Tatălui, Părintele Stăniloae dă o primă orientare a înțelesului icoanei, consfințit de actul Întrupării¹¹. Prin faptul că omul este chip al lui Dumnezeu, se arată că sensul icoanei vizează în special omul ca realitate, și umanul ca categorie. De asemenea, factorul uman din icoană nu este

⁷ Pr. prof. D. Stăniloae, „De la creațiune la Întruparea Cuvântului și de la Simbol la icoană”, în *Glasul Bisericii*, anul XVI (1957), nr. 12, pp. 866-867.

⁸ Despre conceptul de transcendență părintele Stăniloae arată că este unul revelat în Legea Vechiului Testament, foarte proeminent la evrei, și regăsit în porunca a II-a a Decalogului, invocată ca argument de iconoclaști împotriva cultului icoanelor. El este preluat de întreaga teologie patristică, ca să evidențieze inaccesibilitatea lui Dumnezeu pentru concepția umană. În schimb, părintele Stăniloae insistă pe reconcilierea dintre acest atribut al transcendenței dumnezeirii și reprezentabilitatea lui Dumnezeu în mod iconic în studiul „Idolul ca chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, în *Ortodoxia*, anul XXXIV (1982), nr. 1, p. 25.

⁹ *Ibidem*, p. 23.

¹⁰ Este vorba despre lucrările: *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Studii de spiritualitate ortodoxă, Spiritualitate ortodoxă ascetică și mistică, Sfânta Treime sau la început a fost iubirea*, și în primul rând *Teologia Dogmatică ortodoxă*, în special volumul II.

¹¹ Pr. prof. D. Stăniloae, „Icoanele în cultul ortodox”, pp. 477-479.

unul autonom, ci unul îndumnezeit, în legătură cu Icoana care este Hristos¹².

În trilogia sa, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, autorul amintește de ideea de chip, începând cu capitolul Revelației dumnezeiești și al cunoașterii lui Dumnezeu, plasând astfel icoana ca element gnoseologic creștin, și incluzându-l și în alte discipline precum teologia fundamentală sau apologetica creștină. De asemenea, teologia trinitară pune în valoare conceptul de chip, și se continuă în capitolele legate de Persoana și opera Domnului Iisus Hristos.

Din punct de vedere antropologic, noțiunea de chip este una fundamentală, deoarece constituția omului și definițiile referitoare la om, din dogmatica ortodoxă aduc în discuție chipul. Opera părintelui Stăniloae are largi abordări antropologice, care implică și literatură ascetico-mistică, unde ideea chipului este reluată sub toate aspectele, adică din punct de vedere dogmatic într-un mod structural, iar din direcția spritualității ascetice și mistice, în mod funcțional.

Locul icoanei în teologia părintelui Stăniloae este unul implicit, dezvoltat în conceptul mai larg de chip, având implicații hristologice, soteriologice și antropologice. Autorul abordează și icoana explicită, deoarece vorbind despre închinarea înaintea lui Dumnezeu, despre preacinstitirea Maicii Domnului, despre cinstirea sfinților, a moaștelor, precum și a obiectelor și locurilor sfinte, include între acestea și cinstirea icoanelor ca obiecte de cult. Teologia Dogmatică Ortodoxă arată icoana ca obiect, ca fiind expresia comuniunii personale dintre om și Hristos, precum și pliroama comuniunii tuturor sfinților în Hristos.

În plan eshatologic, icoana este înțeleasă de părintele Stăniloae ca o anticipare a umanității îndumnezeite, ipostaziate fundamental în Hristos-Icoana, apoi în mod diferit ipostaziind personalitățile sfinților¹³.

¹² Pr. prof. D. Stăniloae, „Hristologie și iconologie în disputa din secolele VIII-IX”, în *Studii Teologice*, anul XXXI (1979), nr. 1-4, pp. 28-29.

¹³ Pr. prof. D. Stăniloae, „Idolul, chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, p. 22.

2. Precizări terminologice și conceptuale referitoare la icoane

Părintele Dumitru Stăniloae face o scurtă incursiune terminologică privitoare la icoană. Aceasta este utilă, deoarece, fiind un termen tradus și asimilat în culturile creștine locale, prin icoană se dezvăluie un bogat conținut semiotic¹⁴.

Termenul românesc icoană, provine de la grecescul *ικονα* (icon) care înseamnă chip. Dar traducerea lui în limba română se face pe două căi, care presupun referința la 2 înțelesuri: pe de o parte, icoană are sens teologic clasic, indicat adesea în teologia patristică și care presupune icoana inteligibilă sau ideea de chip. Termenul grecesc *eikon* se traduce fie prin icoană atunci când se referă la obiectul de cult sau imagistic, fie prin termenul chip, atunci când referința este una conceptuală. Teologia românească, spune părintele Dumitru Stăniloae, are nevoie să coreleze aceste două sensuri ale icoanei, altfel, se pierde sensul icoanei văzute atunci când se desparte de sensul conceptual de chip¹⁵. Icoana ca obiect trebuie să se justifice întotdeauna pe caracterul de chip pe care-l prefigurează și la care se referă prin Persoana lui Hristos Însuși.

Părintele Stăniloae reia concepția despre icoană a Sfântului Ioan Damaschin, care clasifică icoanele în mai multe feluri¹⁶. Dar pe lângă această clasificare, autorul mai aduce în discuție un mod mai simplificat de înțelegere a icoanei în sensibilă și inteligibilă. Din acest punct de vedere icoana sensibilă se referă la obiectul de cult, iar cea inteligibilă la conceptul de chip. Părintele Stăniloae intră mai profund în analiza terminologică și afirmă că icoanele inteligibile nu sunt abstracte, ci cât se poate de concrete¹⁷. Adică, omul care este după chipul lui Dumnezeu, este o icoană sensibilă a Sa, și mai mult, el se caracterizează prin concretețe. De asemenea, Fiul care este chip al Tatălui, este o icoană sensibilă a Sa, deoarece S-a întrupat. Icoana când se referă la chip, nu se detașează de planul vizibil în mod automat, ci rămâne și concretă, și abstractă în mod simultan, pentru

¹⁴ *Ibidem*, pp. 11-12.

¹⁵ *Ibidem*, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

¹⁷ Pr. prof. D. Stăniloae, „Iisus Hristos ca Prototip al Icoanei Sale”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul XXXIV (1958), nr. 3-4, p. 247.

că se adresează atât simțurilor, adică vieții materiale a omului, dar în primul rând sufletului, adică înțelegerii sau conștientizării, după cum afirmă părintele Stăniloae¹⁸.

Icoana inteligibilă este în strânsă legătură cu icoana sensibilă, adică chipul, cu obiectul de cult, și prin aceasta, în urma disputei iconoclaste, se dovedește că icoana ca obiect se argumentează prin chipul care este Hristos.

Părintele Stăniloae arată că icoana este un mijloc de cunoaștere deosebit, pentru că are un impact asupra conștiinței omului¹⁹. Prin forma sa, ea se adresează nu formei, căci omul nu rămâne doar la aspectul său văzut, adică la aspectul formei, ci transcende cu înțelegerea către Prototipul reprezentat pe ea. De aceea, icoana are o funcție sugestivă și se promovează dincolo de planul imediat sensibil, care este limitat, către cel inteligibil, al conștientizării.

Analizând diferența dintre icoană și idol, părintele consideră că ambele sunt într-un mod general niște simboluri, dar în sens restrâns consideră că icoana este diferită de simbol, adică chipul este altceva decât simbolul, deoarece acesta din urmă este un mijloc de cunoaștere mai puțin identificabil cu prototipul decât chipul²⁰.

Icoana este un mijloc de cunoaștere și propovăduire asemenea cuvântului, căci ea redă vizual ceea ce cuvintele redau sonor²¹.

3. Diferența dintre icoană și simbol

Este necesară precizarea că simbolul este o noțiune prezentă în teologia ortodoxă, deoarece este un mijloc de cunoaștere prin care oamenii iau cunoștință de Dumnezeu Însuși, de anumite atribute ale Sale, precum și de voința Sa. Din punct de vedere dogmatic, simbolul este inclus în capitolul gnoseologiei, acela al cunoașterii lui Dumnezeu, mai precis asociat cunoașterii naturale. Părintele Dumitru Stăniloae arată că cunoașterea

¹⁸ „Icoana reprezintă Ipostasul, dar nu-l reproduce în firea lui, pentru că nu se poate pipăi firea ipostasului în icoană”. *Ibidem*, pp. 260-261.

¹⁹ *Ibidem*, p. 263.

²⁰ *Ibidem*, p. 244.

²¹ Pr. prof. D. Stăniloae, „Icoanele în cultul ortodox”, p. 483.

este un fenomen unitar, și doar din punct de vedere epistemic ea se clasifică în cunoaștere naturală și supranaturală, pentru a distinge mai ușor revelația implicită a lui Dumnezeu prin mijloace naturale, de cea explicită a Sa²². Dacă simbolul este un mijloc de cunoaștere general al lui Dumnezeu, derivat din cunoașterea naturală, icoana este un mijloc de cunoaștere special, propriu Revelației supranaturale²³. De aceea, după părintele Stăniloae, icoana dăruiește o perspectivă mai fidelă cunoașterii și mai clară decât simbolul²⁴.

Simbolul este un mijloc de cunoaștere general care pornește de la o rațiune creată a unui lucru creat, și prin care se ajunge deductiv la existența lui Dumnezeu înțeleasă la modul general. Fiecare lucru creat are în sine înscrisă posibilitatea de a fi sau deveni simbol al unei alte realități. Există simboluri care trimit către Dumnezeu, altele către anumite însușiri ale Sale, precum bunătatea, infinitatea, sfințenia, atotprezența, și altele, dar există și simboluri care trimit către alte lucruri create, către acte, către noțiuni sau idei abstracte, către om, lume, timp și alte noțiuni filosofice. Din acest punct de vedere, părintele Stăniloae consideră că simbolul este un mijloc de cunoaștere ce se adresează rațiunii umane, dar care este prea generalizat și imprecis²⁵.

Icoana este un mijloc de cunoaștere mai fidel decât simbolul pentru că pornește de la o realitate personală, și are în centru un act personal: acela al întrupării Cuvântului. Părintele Dumitru Stăniloae afirmă că prin Întrupare, Fiul se face om, adică Se imprimă Ipostatic în firea umană, fapt care presupune o conformitate maximă între El, în calitate de Chip, și Dumnezeu Tatăl, ca Prototip²⁶.

²² Pr. prof. D. Stăniloae, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în *Ortodoxia*, anul XX (1968), nr. 3, pp. 360-361.

²³ Pr. prof. D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, EIBMBOR, București, 2003, pp. 28-29.

²⁴ Pr. prof. D. Stăniloae, „Iisus Hristos ca Prototip al Icoanei Sale”, p. 245.

²⁵ Pr. prof. D. Stăniloae, „De la creațiune la Întruparea Cuvântului și de la Simbol la icoană”, pp. 860-861.

²⁶ Părintele Stăniloae afirmă că Fiul este chip al Tatălui, iar omul este după chipul Fiului, parafrazându-l pe Sf. Nichifor, Patriarhul Constantinopolului; cf. „Idolul, chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, p. 17; „De la creațiune la Întruparea Cuvântului și de la Simbol la icoană”, p. 865.

Părintele Stăniloae consideră că Fiul, fiind o Persoană dumnezeiască, El Însuși ca Dumnezeu este Prototip, deoarece în el locuiește trupește „toată plinătatea dumnezeirii” (Coloseni 2, 9)²⁷. Din acest punct de vedere conformitatea dintre Prototip, adică Fiul ca Dumnezeu și Chip, adică tot Cuvântul, dar ca om, există o compatibilitate maximă. Dacă simbolul nu poate reda decât o formă nedeșluită despre lucrul simbolizat, icoana în cazul Întrupării Icoana absolută, pentru că El Însuși este și Prototip și chip, într-un singur Ipostas.

Simbolul are nevoie de o anumită corespondență sau lege de interpretare, pe când icoana este deja reprezentarea nemijlocită a prototipului. Din perspectivă gnoseologică, simbolul este un mijloc mai puțin eficient de cunoaștere decât icoana, deoarece nu reprezintă prototipul, ci doar îl sugerează. Icoana este un mijloc de cunoaștere mai profund, pentru că redă imaginea și reprezentarea reală a prototipului, în mod nemijlocit. Părintele Stăniloae face o comparație în privința acestei idei, aducând un exemplu de natură istorică, între icoană și puterea efigiei sau a chipului unui împărat, care impune aceeași autoritate ca și prezența sa personală²⁸. Din acest motiv, privind cunoașterea într-un mod gradual, vedem că icoana este mai aproape de prototip decât simbolul.

4. Unitatea prototip-chip și conceptul transcendenței

Totuși, părintele Stăniloae atrage atenția asupra faptului că este inoportun să ne referim la compatibilitatea sau caracterul similar dintre Prototip și chip, doar în privința Persoanei lui Hristos față de Sine Însuși, căci Hristos ca om nu este chip al lui Însuși ca Dumnezeu, ci ar fi mai potrivit ca să ne raportăm la Fiul care se face om, și la Tatăl ceresc cu care Acesta este

²⁷ Pr. prof. D. Stăniloae, „Idolul, chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, pp. 17-18; „Iisus Hristos ca Prototip al Icoanei Sale”, p. 245.

²⁸ Pr. prof. D. Stăniloae, „Iisus Hristos ca Prototip al Icoanei Sale”, p. 248. Aceste exemplificări sunt amintite de către Nichifor, Patriarhul Constantinopolului, pe care părintele Stăniloae îl parafrazează, subliniind importanța operei acestuia pentru apărarea sfințelor icoane.